

“Bana derhal mektup yaz!”¹ : Yazışma arkadaşlığı²

Sabine Adatepe

“Adresi biz olmadığımız her mektubun yanlış okuruz.”³ Günce tek kişinin mahremiyet alanıysa, mektup da iki kişinin, onu yazanın ve onu gönderdiği kişindir. Arkadaşlık da bir mahremiyet alanıdır ve bu alan da diğer mahrem alanlarda olduğu gibi dışarıdakilerce merak edilir.

Bir mektubu bize yazılmadığı halde okumak mektuplaşmanın mahremiyet alanını deşmek demektir. Belki yazan, yazdığı mektubu göndermeden önce bize gösterir, ya da alıcı kendisine yazılan satırları, yazanın bilgisi dışında ya da dahilinde bize gösterebilir. Merakımızı – ya da kaygımızı – yenemeyip bir başkasına yazılmış mektupları gizlice okuyabiliriz.

Mektubu, hem taşkınlık hem eksiklik, hem vaat hem uçuculuk, hem diyalog hem yalnızlık kokan, sınırlı çapta ve kısa bir zaman içinde yazılmış küçük bir metin olarak tanımlar kültür kuramcısı Silvia Henke ve çok boyutlu bir perspektifi savunur: “Mektup biyografik belge, özel yazı, yüzyüze görüşmenin yedeği, medyalar tarihinin bir parçası ve edebî tanıklık olarak ele alınmalı”⁴. Derrida’nın bir sözüyle “tek bir janr içinde tüm janrlar”ı temsil eder mektup. Rilke ve Celan gibi şairlerin mektubu “bir parça düzyazı” olarak ama aynı zamanda bir yedek olarak anladıklarını Marburg Alman Edebiyat Arşivi yöneticisi Jan Bürger vurgular.⁵ Meşhurların yayımlanmış yazışmaları konumuz açısından bir tuzağa işaret eder: mektupların ya ilk baştan yayımlama düşüncesiyle yazılmış olduğunu (bkz. dürtülmüş mektuplar) ya da kamu hayatında rol oynayan kişilerce aynı düzeyde olan bir muhataba yazıldıklarında çoğu

¹ Doğan Akın ve Ayşe Sıtkı (ed.), *İki Gözüm Ayşe. Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları*, İstanbul 1991, s. 40. Sabahattin Ali'nin Ayşe'ye yazdığı 21.02.1932 tarihli mektubundan.

² Mektup arkadaşlığı sözcüğünü, daha çok e-posta yolunda yazışmaya geçilen dijital çağımızda yazışma arkadaşlığına çevirmeyi uygun gördüm. Yazı içinde her iki kelime kullanıldı.

³ Sylvia Henke: “Eigensinnige Briefe. Zwischen Literatur- und Medienwissenschaft.” [İnatçı Mektuplar. Edebiyat ve Medya Bilimleri arasında.] Ulrike Bergermann / Elisabeth Strowick (ed.): *Weiterlesen. Literatur und Wissen*. [Okumaya devam. Edebiyat ve Bilgi]. Bielefeld 2007, s. 174-198. Bkz. http://www.silviahenke.ch/data/she_Eigensinnige%20Briefe.pdf, Erişim Tarihi: 29.02.2016.

⁴ Henke, *a.g.e.*

⁵ Ulrich Rüdenauer: “Glücklich ist, wer korrespondiert!” [Yazışan mutludur!] *Die ZEIT*, 04.01.2013. <http://www.zeit.de/kultur/literatur/2013-01/briefwechsel-literatur-internet>, Erişim Tarihi: 29.02.2016.

kez yazanın kafasının bir köşesinde yayımlanma olasılığının yatmış olduğunu varsaymak gerekir.

Yayımlanmış mektuplaşmaları okuyunca da arkadaşlık niteliğinden çok, yazışanların yaşadıkları sosyal şartları, entelektüel yaşamları v.s. hakkında bilgi almak isteriz.

Mektup – ya da zamanımızdaki e-posta – mekânsal mesafe söz konusu olunca yazılır, iki arkadaş geçici bir dönemde mekânsal olarak ayrı kaldıklarında yaptıkları yazışmalar mektup arkadaşlığı içinde ele alınmaz; ancak mesafe uzun vadeli ya da kalıcı olunca ilişkileri bir yazışma arkadaşlığına dönüşebilir. Asıl anlamında mektup ya da yazışma arkadaşlığı teriminden ise, tanışmadan yazışmaya başlayan kişilerin yazışmaları aracılığıyla arkadaş olmaları anlaşılmaktadır.

İlk mektup

Okulda öğretmen yurtdışından bir mektup arkadaşı edinmeyi tavsiye eder, Gabriele de Deniz’in adresini öğretmeninden alır ve ilk mektubu yazar. Sonralarda Deniz de yazışmak isteyen bir arkadaşının adresini Gabriele’ye iletir, o da bunu bir arkadaşına verir. Böylece yeni bir mektuplaşmaya neden olurlar.⁶ Öğrenciler eskiden “pen pal”larıyla herhangi bir yükümlülük olmadan mektuplaşarlardı. Gençliğin hafifliğiyle bu yazışma türüne daha ilk mektuptan itibaren mektup arkadaşlığı denirdi; yazışanların amacı, kendini anlatmak, karşıdakinin anlattıklarını anlamak, dil, kültür v.s. öğrenmektir. Ayrıca ilk mektup, soru/lar içerebilir, bilgi almak, bilgi vermek için ya da birebir tanışma isteğiyle yazılabilir.

A.S. Byatt’ın *Possession* adlı romanında bir okumadan sonra şair-yazar Randolph Henry Ash, etkinlikte tanıştığı ve hoş bir sohbet ortamı yaşadığı genç şaire Christabel LaMotte’e mektup yazar, ancak göndermez. Birçok mektubun akıbeti bu olsa gerek. Günümüzün e-posta yazışmalarında ise “gönder” düğmesine basmak çok daha kolay, metni göndermek daha çabuk, hatta bazen pişman olunacak kadar acelece ifa edilen bir edim.

Mektup romanı janrını dijital çağa adapte ederek ilk elektronik posta romanlarından birini ortaya koyan Avusturyalı yazar Daniel Glattauer’in *Poyraza Çare* adlı kitabında, Emmi bir dergi abonesini kesmek için yazdığı e-postayı fark

⁶ Can Dündar ve Hamdi Gezmiş, *Abim Deniz*, İstanbul 2014, s. 71.

etmeden yanlış bir adrese gönderir. Rastlantısal bir tanışıklıktan düzenli bir yazışma gelişir...

Arkadaşlığın, Georg Simmel'in varsaydığı gibi iki insanın birbirlerinin varlığından haberdar olup tanıştıkları andan itibaren başladığını kabul edilirse, mektup arkadaşlığının da ilk mektupla değil, ilk cevapla, yazmaktan yazışmaya geçildiği anda başladığı düşünmek gerekir.

İsteş çatı, yazışma arkadaşlığının yapısal şartlarını çizer: karşılıklılık, çok aşamalılık, tekrarlanma. Bu anlamda yazışma, ilk yazanın ona gelen yanıtla tekrar yazdığı anda başlar. Yazışmanın ilk mektubu da bu hesaba göre üçüncü mektuptur.

Ancak “gerçek” hayatta da olduğu gibi arkadaşlığın hangi mektupla başladığını tespit etmek mümkün değildir. Arkadaşlığın özelliklerinden biri zaten ilan edilmemesidir; onu başka ilişki türlerinden ayıran öğelerden biri formalitesiz olması ve herhangi bir formalite olmadan da başlamasıdır.

Yazışın!

Gabriele, öğretmeninden alır Deniz'in adresini, oturur ve Türkiye gibi kendisi için tümüyle yabancı bir ülkedeki öğrenciye mektup yazar. Ya öğretmen verirdi, ya çocuk dergilerinde - genellikle ufacık bir yaşam-hobilerim tanıtım paragrafıyla birlikte - bulunurdu yazışmak isteyenlerin adresleri, ya da Goethe Enstitüsü gibi kurumlar aracılık ederdi. Bugün internet üstlendi bu görevi ama Pen Pal gibi örgütler hâlâ uluslararası düzlemde mektup arkadaşlıklarına aracılık etmekte. Öğretmenler, yabancı dil(ler)e karşı ilgi duymaları, kendilerini geliştirmeleri için öğrencilerini mektuplaşmaya özendirir. En utangaç çocuk bile mektup üzerinden çekinmeden kendini anlatmayı, başkalarıyla iletişim kurmayı öğrenir. Mektuplaşarak başlayan dostlukların bazıları hayalde kalarak güzel olur, hatta bazen taraflar birbirleriyle tanıştıklarında biter, kimi zaman ise “gerçek zamanlılığa” dönüşür. Bir iki mektupla taraflar kafa dengi olup olmadıklarını anlar, yazışmayı keser ya da sürdürürler, bazen ömür boyunca.

Çocuklar, fazla konuşmadan, hatta sözsüzce arkadaş olma yeteneğine sahiptir genellikle, yetişkenlerde ise başka etkenler ağır basar. Günbegün hızlandırılan, mesleki gerekliliklerce de sosyal medyalarca da fragmanlaştırılan yaşamlarımızda

mektuplaşma/yazışma, iletişimi ve dolayısıyla fikir alışverişini yavaşlatarak derinleştirerek arkadaşlık tesis etmek için ideal araç olsa gerek.

İngiliz yazar Jenn Ashworth ile Türk yazar Nermin Yıldırım Manchester Literature Festival ile ITEF İstanbul Tanpınar Edebiyat Festivali kapsamında 2012 yılında *Manchester Letters* adı altında edebiyat ve yazma odaklı birbirlerine üçer mektup yazdı⁷, Türkiye kökenli Alman yazar Zafer Şenocak da Quantara – İslam Dünyasıyla Diyalog platformunun insiyatifiyle Hollanda’da yaşayan Fas kökenli yazar Abdelkader Benali’yle yazıştı⁸... Bu tür girişimler çoğaldıkça çoğaldı, en güncellerinden bir tanesi de Almanya Literaturhaus kurumlarının birliği Literaturhaus.net’in 2016 Mayıs-Eylül arasında gerçekleştirdiği *FRAGILE Avrupa Yazışmaları* projesi: katılan Literaturhaus’lar birer yazar tespit etti, bunlar da yazışmak istedikleri Avrupa’dan birer partner yazarı seçti. Stuttgart Literaturhaus’u tarafından tayin edilen Björn Bicker, bu proje kapsamında Türkiye’den Ece Temelkuran’ı seçmiştir.

Kurumun projelendirmesindeki mektup tanımı şöyledir: “Mektuplar, dialog prensibini uzunca bir dönem boyunca vaatkârca ve yavaşlatarak yerine getirir. Denemeler, bir düşüncenin geliştirilmesine odaklanırken, mektuplar birbirine istinat eder, yerip atar, vurgular ve sınır çizerek ya da tamamlanarak en iyi anlamda birbirinden faydalanır. Ayrıca yavaşlatılmış bir değıştokuşun emektar aracı olan mektuplar, hızlıca dile getirilmiş fikirlerin adeta bir refleks olarak yayınlanmasında kurcalayıcı bir kontrpuan koyar.”⁹

Diyalog prensibi mektuplaşmada ideal formunu buluyor iddiasında yazışmanın bir başka özelliğı daha görülür burada: mektuplaşma, karşılıklı konuşmaktan çok bir monologlar diyaloğudur, dürtülmüş, üçüncü bir taraftan başlatılmış yazışmalarda bu özellik göze alınır, söz sahibi olan kişiler yapay bir diyaloğa kışkırtılır.

Bu tür „dürtülmüş“ yazışmalar kendiliğinden mektup arkadaşlıkları olmamakla birlikte, proje kapsamını aşan, sürdürülebilirlik kazanan değerli arkadaşlıklar doğabilir, doğmuştur. Yazışmalarını ısrarla daktiloyla yapan Paul Auster ile, söyleşileri reddetmesi, hatta soruları bile yanıtlamamasıyla tanınan John M. Coetzee

⁷ <http://www.manchesterletters.com/about/>, Erişim Tarihi: 13.05.16.

⁸ <http://de.qantara.de/inhalt/zafer-senocak-abdelkader-benali-muslim-und-integration-in-europa>, Erişim Tarihi: 13.05.16.

⁹ Literaturhaus.net’in yayımlanmamış projelendirmeden alındı.

mesela, edebiyat yazışmalarından “belli bir kardeşlik şevkatini” (Coetzee) içeren yakın bir dostluk geliştirmişlerdir. “Böyle bir şey başıma hiç gelmemiştir” diyor Auster ve: “Gezindiğimde, kafamda seninle konuşup, kaldırımda şimdi yanımdan geçen tuhaf adamı sana gösterebilmem için yanımda olmanı arzuladığımı fark edip duruyorum.”¹⁰

Arkadaşlık budur: paylaşmak. Bu paylaşma dürtüsü, genç kızları saatlerce telefona sarılıp yakın arkadaşlarıyla hayatlarının en ufak ayrıntılarını birbirlerine anlatmasına nasıl yol açıyorsa, birbirinden uzak sadece mektup/e-posta yoluyla bağlantılı olan iki yazanın bütün gün gelen mektupta okuduklarını ve yanıt olarak yazacaklarını zihinlerinde kurcalamalarına da varabilir. Böylece mektuplaşan kişi, görüp duyup hissettiklerini nasıl yazacağını, karşı tarafın da acaba nasıl bir reaksiyon vereceğini düşünerek, mektup hattının diğer taraftaki arkadaşına kendini “gerçek zamanda” yanında bulunanlardan daha yakın, daha bir bağlı bile hissedebilir. Hayal ve sanallık, yazışmanın temelinde öteden beri yatardı. Mektupların e-postalara kaymasıyla bu açıdan değişen birşey olmadı.

Hayaletlerle iletişim

“Havasız mekânda iletişiriz” tespitini yapar *Poyraza Çare*’de yazışanlardan bir taraf. “Fizikî görünümünüzü bilmem gerekmez, nasılsa sürekli gözümün önündesiniz”¹¹ der. Bu cümle, birbirini hiç görmemiş iki kişinin mektuplaşarak arkadaş olmalarının çekici bir yönünü dile getirir rûberû arkadaşlıklara karşın: anlatımın içinde nasılsa yatan hayal gücü, karşı tarafın fiziken değil ancak manen ya da gıyaben mevcut olmasıyla kat kat artar. Fantezi de, manevi özgürlük demektir ki bu da mektuplaşmanın öğelerinden bir tanesini daha ortaya koyar; neye nasıl ne zaman cevap yazılır ya da yazılmaz, yazanın takdirindedir.

“Birbirlerini düşünür, rüyalarında görür, mektuplarını bekleyip kendileri de yazarlardı, ikisi de artık başka hiç bir şey için yaşamıyordu...” Burada önce üç ay boyunca her gün, bazen günde birden fazla kerede mektuplaşanlar, Gabriel Garcia Marquez’in *Kolera Günlerinde Aşk* romanındaki Florentino ile Fermina’dır. İletişim

¹⁰ Anne Haeming, “Nach einem schlechten Buch stirbt man nicht.” [Kötü bir kitaptan sonra ölünmez]. SpiegelOnline 14.06.13, <http://www.spiegel.de/kultur/literatur/briefwechsel-paul-auster-und-john-m-coetzee-a-905639.html>, Erişim Tarihi: 29.02.16.

¹¹ Daniel Glattauer: *Poyraza Çare*. [Gut gegen Nordwind] Çev. Sezer Duru. Alıntılar Almancasından alındı.

kesilince, Florentino altı ay boyunca yazmaya devam eder, tek bir cevap alamadan. Florentino ile Fermina'nın bu sanal ilişkileri, mektup arkadaşlığı sınırlarını aşan, mektuplarda, hayallerde hem yaşanan hem yaşanamayan bir aşktır.

Edebiyattaki mektup romanı janrının ilk akla gelen örneklerdeki yazışmaların büyük çoğunun aşk mektuplarından ibaret olduğu görülür. Henüz kavuşmamış bir çiftin, ayrılık dönemlerinde özlem çeken mektupları ya da ayrılmış kadın erkek arasındaki mektuplaşmalar ele alınır edebiyatta. Balzac'ın *Vadideki Zambak*'ı, Dostoyevski'nin *İnsancıklar*'ı, Amos Oz'un *Blackbox*'u gibi...

Klasik mektup romanlarında daha çok bir tarafın mektuplarını içeren, diğer tarafın mektuplarını sadece ima eden örnekler de vardır, Goethe'nin *Genç Werther'in Acıları* gibi. Mesleki mektupları üzerinden birbirlerini bulan çiftler de vardır; A.S. Byatt'ın *Possession* romanındaki hem araştırma konusu olan şairler Randolph Henry Ash ile Christabel LaMotte, hem onları yüzyıl sonra araştıran Roland Mitchell ile doçent Maud Bailey gibi. Burada gönderilmemiş, genç araştırmacı tarafından yüzyıl sonra tesadüfen bulunan mektuplar hem roman konusunu başlatan, hem de dört ana karakterin hayatlarını değiştiren unsur olur.

Kafka'nın bir ifadesiyle "mektup yazmak, hayaletlerle iletişim olur", hem de "sadece alıcının hayaletiyle değil, insanın kendi hayaletiyle de. (...) Mektup yazmak, hayaletlerin önünde soyunmak demek ki tam bunu hırs ve şehvetle beklerler..." Bu yüzden mektuplaşmanın "ruhların korkunç bir sarsıma neden olduğunu" düşünürdü Kafka.¹² İnsanın gönüllü hatta zevkle, severek "soyunması" için en temel koşullardan biri de güvendiği bir ortamda bulunmasıdır. Arkadaşlık ve dolayısıyla da Kafka'nın kaygısına karşın yazışma arkadaşlığı da, güvenmek, güvenilmek, güvenilirlik demektir.

Edebiyatın köşe taşlarından biri kurgu ise, mektuplarda - her ne kadar bir parça düzyazılarsa da - genellikle kurgudan, kurmacadan, yalandan uzak durulur. Arkadaşlık sempati ve güven ister. Yazışma arkadaşlık olarak algılandığı anda, anlaşılma, kabul edilmek arzusuyla iletilir. Goethe, mektupta insanın kendi kalbiyle diğerinin de kalbini araştırdığını düşünürdü; zihnindeki hayaletleri yazar kılıfına sokar, her iki tarafı, muhatabını da daha yazarken adeta "eş yazar" haline getirirdi. Çok sayıda mektup yazan ve alan Goethe'nin mektup yazarlığını araştırıp

¹² Rüdener, a.g.e. Kafka'nın Milena Jesenská'ya 1922'de yazdığı bir mektubundan.

kitaplaştıran Albrecht Schöne şöyle der: “[Mektup yazarken] başka hiç bir yazın janrında olmadığı kadar kişisel, bilinçli, belirtik ve sonuç doğurucu bir şekilde tahayyül edilen okur da düşünülür. Belli bir anlamda alıcı, yazanın kalemine yön verir.”¹³

Arkadaşlık anı

Thomas Mann’ın *Doktor Faustus* romanında Adrian Leverkühn’ün yıllarca yazıştığı, fakat hiç yüzyüze karşılaşmadığı Bayan von Tolna, Leverkühn’ün hayatındaki belki kendisine en yakın hissettiği kişi olur. Rûberû arkadaşlıkları mekânsal, fiziksel yakınlıktan beslenirse, mektup arkadaşlığı da aynı şekilde mesafeden yaşar. Samimiyetleri, arkadaşlıkları ilan edilmeyip yavaş yavaş gelişmiştir.

Yarar, zevk ve erdem/karakter temelli üç kategoriye ayırır arkadaşlığı Aristoteles *Nikomakhos’a Etik*’te, ideal ya da “mükemmel arkadaşlık” onun gözündeki eşitlik düzeyinde oluşur, arkadaşların hayatlarını paylaşmakla geliştirilir. Mektup arkadaşlığının gelişmesi de bu temel ilkelere ayrı düşmez. Hangi nedenlerden başlatılmış olursa olsun – yarar, zevk, “erdem”den – eşitlik temeline, paylaşma isteğine her iki tarafın hissettikleri bir duygudaşlık, bir ruhtaşlık eklendiğinde yazışma arkadaşlığa dönüşebilir. Karşılıklı geliştirilen duygudan arkadaşlık çıkar. Sosyolog-felsefeci Georg Simmel’in tespitiyle nasıl her sosyal oluşum bir şekil-içerik birliğinden oluşursa, mektup arkadaşlığı içeriği değişken olmakla birlikte şeklini mektuplarda (ya da e-postalarda) bulur. Her arkadaşlık türünün koşullarından olan karşılıklı saygı da, ilişkinin hem derinliğini ve kapsamını belirtir hem sınırlarını çizer.

Arkadaşlık üzerine fikir yürütmüş tüm düşünürler özellikle de gönüllülük ile kişisel niteliklerine ve - önceden belirtilmemiş - süreklilik ihtimaline işaret eder. Dürtülmüş yazışmalar da bu öğeleri, bir de arkadaşlığın köşe taşlarından olan karşılıklı sempati içermeye başladıkları anda arkadaşlığa dönüşürler. Bir başka kurucu unsuru da ilk arkadaşlık düşünürlerinden Michel de Montaigne dile getirmişti: karşılıklı güven. Alman sosyolog Niklas Luhman, arkadaşlığı özgür, sabit, diğerinin çıkarlarının karşılıklı anlaşılması, saygı gösterilmesi ve teşvik edilmesi

¹³ Albrecht Schöne, *Der Briefschreiber Goethe [Mektup yazarı olarak Goethe]*, München 2015, s. 66.

olarak görür. Yazışmadaki yoğun fikir alışverişinden doğmazsa arkadaşlık, nereden doğacak!

Mekânsal mesafe ile arkadaşlık şartlarından sayılan birinin ya da bazılarının eksik olması halinde bile yazışarak arkadaşlık kurulduğu oluyor. Nâzım Hikmet, cezaevinden yedi yıl boyunca eşinin oğluya, kendisinin de bu dönem içerisinde “oğlum” diye hitap ettiği 12-17 yaşları arasında olan Memet Fuat’la mektuplaşır¹⁴. Yazışanların eşitliliği söz konusu olmaksızın yazışmaları kuşkusuz bir mektup arkadaşlığı niteliğindedir. İki çocuk, iki genç, iki yetişkin arasındaki yazışma arkadaşlığındaki düzey eşitliliği, bir çocuk ile bir yetişkin arasındaki yazışmada karşılıklı saygı ve sevgi ile telafi edilir.

Mektup/yazışma arkadaşlığı fiziksel mevcudiyet dışında rûberû arkadaşlığın tüm yönlerini içerir; arkadaşlığın yazışmayla vakit ve hacim açılarından değişken ortak kümesidir.

Yazışma, “hemen cevap ver” talebine bakılmaksızın hem sabır ister, hem vakit ve mekân açısından serbest bırakır her iki tarafı. Mekânsal mesafe, iletişim arzusunu kamçileyebilir. Fikirler yavaşlıktan dolayı daha derin, daha sürdürülebilir bir şekilde geliştirilebilir, hatta beraber susmak gibi güzel bir arkadaşlık duygusu bile yazışmaya taşınabilir.

Yüzyüze diyalogun spontaneliği ve hızı, dolayısıyla da ayrı tattaki yaratıcılığı, yazışmada monologlar diyalogu şeklinde farklı bir boyutta kendini bulur. Monolog sözcüğü yazışmanın belli bir bencillik yönüne de işaret eder.

Fizik ve fiziğe bağlı tüm duyuların algıları, fiziksel sempati, gündelik form ve performans, ses tınısı, vücut dili, bakış ve ses tondaki tüm yan etkiler gibi rûberû görüşmelerde önplanda yer alan tüm etkenler yazışmada bertaraf kalır. Yüzyüze gelmemiş yazışanlar her ne kadar yazarken birbirini hayal ederlerse de, “gerçek zamanlı” buluşma mektup arkadaşlığının devamı için gerekmez, hatta onu bozabilir, çoğu kez en azından niteliğini değiştirir.

Mecbur olduğum için yazıyorum. Yazmasam deli olacağım

¹⁴ Nâzım Hikmet, *Cezaevinden Memet Fuat’a Mektuplar*, İstanbul 1968 v.d.

“Bu mektubu sana yazılmamış telakki edebilirsin. Bunu isteyerek yazmıyorum, sana çok dargınım, bunu mecbur olduğum için yazıyorum. Yazmasam deli olacağım. Sanki birisi bir yastıkla ağzımı burnumu tıkamış gibi: Ancak birisine içimi dökersem derin bir nefes almış kadar ferahlayacağım. / Kime içimi dökebilirim? Beni senin kadar çok kim dinledi. Benim içimin dalgalarını senin kadar kim bilir? Ve ben senden başkasına kendimi anlatırken anlaşılacağımdan bu kadar emin olabilir miyim? Seninle aramızda adeta hususi ve başka bir lisan teşekkül etti gibi geliyor bana...”¹⁵ Sabahattin Ali, mektup yazmanın nasıl bir ihtiyaç olduğunu dile getirir bu mektubunda, kendisini anlayacağını bildiği bir insana açılmak, içini dökmek insanî temel ihtiyaçlardan biridir.

“Açlık” duygusu da benzer şekilde aynı duyguyu adeta vurucu bir şekilde dile getirir. Yazınsal yapıtlarının büyük bir bölümünü mektup şeklinde yazan İsviçreli yazar Robert Walser, “açlık” duygusundan mektup yazdığını haykırır: “Açım! Aç olduğum her zaman mektup yazma arzusunu şiddetle hissederim! Herhangi birine! Anlaşılır bir arzudur! Midem doluyken kendimden başkasını düşünmem! Dolayısıyla midem doluyken daha mutlu oluyorum! Zira uzak bir şeye hasret duymak mutluluk değildir!...”¹⁶ Mektup yazma dürtüsü olan açlığı elle tutulur gibi olan Walser, birçok mektubunda başka eşyanın yanısıra kendisine peynir gibi çay gibi doyurucu malzemenin gönderilmesini istiyordu.

Mektuplarla gönderilebilen eşyanın yerini e-postaların ekleri zor doldurur kuşkusuz.

Mektuplar, Walser’in söyleminde açlık duygusundan yazılır, fakat kendileri de hem yazılırken, hem okunurken tekrar açlığa neden olurlar. Walser bu açlık duygusunun bir hasretin ifadesi olduğunu kendisi söyler, bir eksiklik, bir yalnızlık duygusudur bu.

Sabahattin Ali de yalnızlık duygusunu yenmek için çareyi bir can dostunu düşünerek ona mektup yazmakta bulurdu: “Asıl kederim bir yabancılık, bir yalnızlık derti”¹⁷; kederini Ayşe’ye yazarak aşardı.

Sabahattin Ali ile Ayşe Sıtkı’nın yazışmaları sıkı bir dostluğa eşlik eden bir mektup arkadaşlığıydı. “İki gözüm Ayşe” diye hitap eder Sabahattin Ali Ayşe’ye, “Canımın içi Ayşe”, “sevgili Ayşe”, “Ayşe’ciğim”, “Akıllı Ayşe” ya da sadece

¹⁵ Akın, *a.g.e.*, s. 173. 12.V.1934 tarihli mektup.

¹⁶ Rober Walser, *Briefe* [Mektuplar], ed. Jörg Schäfer, Frankfurt am Main 1979, s. 9.

¹⁷ Akın, *a.g.e.*, s. 160. 6.III.34 tarihli mektup.

“Ayşe”, hatta hitapsız mektup bile bulunur. Ali'nin can arkadaşı Ayşe Sıtkı'ya 1931-35 arasında yazdığı 70'e yakın mektup arasında selamlamada en çok “gözlerinden öperim” çeşitleri var - “Hasretle ve sitemle gözlerinden öperim” gibi -, ama mektup bitişleri yelpazesi, selamsız bir “cevap ver”den, “çok çok selam” üzerinden “Şimdilik Allahısmarladık”a varır. Resmîyetten aşka varan bir samimiyete kadar gider bu hitap ve selamlama yelpazesi.

Dear Deniz ... your Gabriele¹⁸

Alman öğrenci Gabriele'nin daha yazışmalarının ilk başlarında Türkiye'deki hiç görmediği mektup arkadaşına “Gabriele'n” diye son derece samimi bir şekilde yazmış olması, daha çok Almanca ile İngilizce arasındaki yazışma standartlarının az da olsa farklı olmasındandır muhtemelen: Almancada “deine Gabriele”, - İngilizcedeki tam karşılığı da “your Gabriele” olur - Gabriele'n, o dönemin ve daha yakın zamana kadar yaygın mektup bitiş formülüyken bu iki gencin yazışmalarında aslında bir harf daha eklenerek “yours Gabriele” olması daha uygun düşerdi. Gabriele Almanca düşünüp İngilizce yazarak kendine özgü, hoş, yeni bir selam biçimini kurmuş oldu.

Yazışmanın samimiyet derecesinin hitap ve sonuç biçimlerinden okunmasının mümkün olduğu düşüncesinin ne kadar sakıncalı olduğu, Sabahattin Ali ve Gabriele K. örneklerinden anlaşılır.

Goethe, özel mektuplarında da çoğunlukla „siz“ hitabını kullanırdı. „Sen“e geçmesi anlamlıdır ve aynı mektup içinde bile hem siz'li hem sen'li hitap ettiği olmuş, her ikisini de son derece bilinçli bir şekilde kullanmış. Arkadaşı Zelter mesela, büyük oğlunun intiharının haberini verip “şifa verici bir söz” rica ettiğinde, istisnasız “siz” diye hitap ettiği Zelter'e Goethe cevap mektubunda “sen” hitabını onma sözü olarak seçer: “Ailenin başına gelmiş büyük fêlaketin haberini bana getiren mektubun, sevgili arkadaş, beni müthiş kederlendirdi, hatta boynumu büktü, çünkü tam hayatla hesaplaşırken beni buldu, ancak seninle tekrar başımı kaldırabildim.” Mektup süresince tekrar siz'li hitaba geçerse de son cümleyi böyle kurar Goethe: “Bu yaprağın yerine senin yakınlığında ben olmayı ne kadar çok isterdim.”¹⁹

¹⁸ Dündar/Gezmiş, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁹ Schöne, *a.g.e.*, s. 499.

Goethe, Benjamin, Thomas Mann gibi büyük mektup yazarları resmi bir dil, resmi ve standart hitap ve bitiş formüllerinden pek ayrılmadan, resmi “siz”den samimi “sen”e ender ve sadece istisna olarak geçerek dost bildikleri birçok insanla yıllarca yazışmışlardır. Karşılıklı saygı dilde de kendini gösteriyordu. Saygı, yazışılan konularla artardı. Onlar için mektup arkadaşı, kafa dengi, aynı göz hizasında olan, her iki tarafı ilgilendiren, çoğunlukla mesleki konular hakkında fikir alışverişi yapılan muhataplardı.

Standart formüllerin yanında çocuklara, sevgililere ve arkadaşlara yönelik daha samimi, belki de tek bir muhatap için kullanılan özel isim ve hitap şekilleri hep vardı. Son yıllarda mektupların dijitalleşmesiyle ve sosyal medyanın getirdiği hız ile – biraz da İngilizcenin etkisi sayesinde - düzeylerin eşitleştirilmesiyle samimi hatta laubali hitap ve selamlama biçimleri de çoğaldı. Resmi yazışmalarda bile bir resmiyet erimesi yaşanınca, yazışanların arkadaşlık ve samimiyet derecesini anlamak adeta olanaksız oldu. Facebook’un herkesi “arkadaş” yapması bu eğilimin sadece bir göstergesidir, sen-siz farkı bilmeyen Amerika kültürünün dünyaya yayılmasıyla İngilizcenin bu hitap eşitliliği de yayılmaktadır.

Mektup arkadaşlığında tenkit

Eşitlilik kaidesi eleştiriyi hem kolaylaştırır hem yükünü ağırlaştırır. Arkadaş olan eleştirir, arkadaş açık söz söyler, denir. Arkadaşlardan yapıcı eleştiri beklenmekle birlikte en yakınlarımızdan eleştiri duymak zor olur. Samimiyet ortamlarında bazen ağır bir söz fazlasıyla çabuk da söylenmiş olur. Mektup arkadaşlığında tenkit aynı yoldan gidebilir. Diğer yandan ise mektubun daha yavaş, daha derince düşünülmüş bir iletişim aracı olmasından dolayı ağır bir söz daha zor söylenir gibidir; ancak bir kez yazılmışsa yükü ağırdır, geri alınmaz gibi durur.

Tenkitsever Theodor W. Adorno ile Walter Benjamin’in yıllarca sürdürdükleri mektup arkadaşlıkları son derece dayanıklı çıktı. Adorno, Benjamin’in bir Baudelaire denemesi hakkında yıkıcı bir eleştiri yayımladıktan sonra bile arkadaşlıkları kırılmadı. Bunda, Adorno’nun hem yergide hem övgüde dürüst olması, Benjamin’in de bunu anlayıp kabul edebilmesi büyük rol oynamıştır. Kişisel ilişki ve koşulların,

düşünme ve çalışma alanlarını etkilemedikleri anlaşılmaktadır.²⁰ Mektuplarda yaşamın değişik alanlarını ayrı tutmak daha kolay olsa gerek.

Poyraza Çare romanında, taraflar bezginlik anlarını, yanlış anlaşmaları, çıkmaz sokağa girmişlik duygusunu yüzyüze buluşma hayaliyle geçiştirmeye çalışır. Rûberû arkadaşlıklarda olduğu gibi yazışmalarda da anlaşmazlıklar, dile getirerek çözüm arayışlarıyla ya da susup belli hususları dışarda bırakarak aşılabilir. Mektuplarda sabır, spontaneliğe karşı ağır basar, duygusal bir çıkış ertelenebildiği, sakinleştikten sonra ele alınabildiği için sorunları halletmek için uygun bir araç olsa gerek. Terapistler, artık birbirleriyle yüzyüze konuşamayan çiftlere boşuna mektuplaşın tavsiyesinde bulunmuyor. Mektuplaşmanın özüne ani duygulanım uzaktır, bu yüzden de bu tür arkadaşlıkta anlaşmazlıkların/sorunların üstesinden daha kolay gelinir gibi gözükür; öfke içinde yazılmış mektup belki de hiç gönderilmeyecektir. Mektuplaşmanın yavaşlığı, göreceli hantallığı, yazma - hele hele el yazısıyla - eyleminin kendisi sakinleştirici, öfke giderici bir unsuru içermesi avantaj sayılabilir, e-postalaşmada yeniden okuyup silme veya değiştirme daha rahat yapılırsa da e-postanın özünde hız ve spontanelik yatar çoğu kez, mektuptan ayırıcı yanlarından en önemlisi de budur. Bir de -çiktısı alınmadığı takdirde - geçiciliği, uçuculuğu...

Çamaşır sepetindeki miras

“Deniz’in yıllarca evin kilerinde bir çamaşır sepetinin içinde saklanan ‘mirası’nın içinde bir avuç renkli kartpostal vardı” yazıyor Can Dündar²¹; Deniz Gezmiş’in değil, ona yazılan kartpostal ve mektuplar ortaya çıkıyor, Deniz’in düşüncelerini değil, onu düşünerek ona yazılanları okuyor. Mektup arkadaşlığının özelliklerinden bir tanesi - yayımlanma dürtüsüyle gerçekleşenleri bir kenara - mektupların saklanılmış olmasıdır. Kaç filmde, kaç romanda çok sonra bulunan özenle saklanmış mektup paketleri bulunur. Sırların çözümü çıkabilir, çıkanlar skandallara yol açabilir; akla gelen senaryolar sayısız, önemli olan, yazan ve alıcı ve bir de bizzat arkadaşlıkları tekrar hayata kavuşmuş gibi olur. Miras eşyası, daha çok gideni

²⁰ Haimo L. Handl, “Aus den ‘Chiffrenwesen unserer Theologie’. Der Briefwechsel zwischen Theodor W. Adorno und Walter Benjamin. Ein Dokument hochgeistiger Moderne und tiefer Freundschaft.” [Teolojimizin Şifreliği’nden. Theodor W. Adorno ile Walter Benjamin’in mektuplaşması. Derin arkadaşlığın ile yüksek maneviyatlı modernitenin bir belgesi.] *Volksstimme* 3/1995. <http://www.handl.net/texte/adobenj.htm>, Erişim

²¹ Dündar/Gezmiş, *a.g.e.*, s. 18.

tanımış olan varis için bir anlam ifade ederken, miras bırakılan mektuplar bir parça düz yazı olduğu için yazanı da alanı da hiç tanımayan okur için son derece ilginç olabilir. Belki de gidip yazarları bulmaya kalkışılır, bir tür aynaymış gibi mektuplarını yazdıkları kişi onlardan sorulur. Can Dündar ile Hamdi Gezmiş'in Deniz'e bir zamanlar mektup yazan Gabriele'yi Berlin'de bulmaları gibi.

Mektuplaşma kültürünün zirvede olduğu, hatta mektuplaşmanın bir arkadaşlık kültürü olduğu bir dönemde yaşamış olan Goethe, "Mektuplar, insanın birey olarak miras bırakabileceği en önemli anıtlardan sayılır" demiş; yazdığı ve aldığı mektuplara zamansal mesafeden tekrar bakmak ona „yaşamış olduğu duygusunu“ verirdi.²²

Mesleği gereğince miras ustası olan, Almanya Edebiyat Arşivi yöneticisi olarak çok sayıda yazarlar yazışmasının editörlüğünü yapıp yayımlatan Jan Bürger yine de umutlu: "İnsanların bugün tekrar daha çok yazıştığını fark ediyorum, e-posta yolunda. Tabii iki kısa öz cümlelik korkunç e-postalar da var, ama bunun yanısıra insanların birbirlerine gerçek mektup yazdıkları da var. Bu hızlı gelgit ile diyalogitenin, iletişimi içeriksel ve özsel anlamda daha zengin kılan yeni biçimlerine ulaşırlar."²³

El yazısı, sesi gibi bir insanın karakterinin, özünün bir parçası olduğu için bir insanın el yazısına bakmak o insanı tüm varlığıyla göz önüne getirmek için yetebilir. Dijital çağın alıp götürdüğü hatıralardan biri de bu. Vefat etmiş bir yakının, bir yazışma arkadaşının e-postasını eğer sakladıysak sonra okuyabiliriz. Onun kişiliğini gösteren, bize çağrıştıran özelliklerinden ise pek az verir e-postanın tekdüze yüzü. Bu açıdan dijital çağda yazışma arkadaşlığının faniliğine dönmüş bulunuyoruz.

Bir ilişki bittiğinde, alınan mektupları geri gönderme ya da imha etme adeti yaygındır. Yayımlanmasın diye mektuplarını geri istemede ise bir yazışma arkadaşlığının mahremiyetini koruma arzusu yatar. Flaubert, yazıştığı Maxime du Camp'ın rızasıyla yazışmalarının büyük çoğununu imha etmiştir mesela.²⁴ Miras bırakılan eşya içinde günce gibi mektup da özel bir yer tutar. Günce, bilhassa ölüm

²² Schöne, *a.g.e.*, s. 26.

²³ Rüdenauer, *a.g.e.*

²⁴ Henke, *a.g.e.*, s. 11.

sonrasında yayımlanma düşüncesiyle yazılmamışsa, tek kişiye aitse, mektuplaşma iki kişiye aittir, iki kişinin kendi aralarında oluşturdukları mahremiyetin bir parçası, bir ifadesidir. Mektup, gönderildikten sonra kime ait olduğu sorusu da buna istinat eder. Adresi olanın dışında kimselerce okunan mektuplar nelere yol açmıştır! Yayımlanmalarıyla ise miras bırakılan mektuplar mektup olma özelliklerinden çıkar, başka bir yazı türüne, bir parça düzyazıya dönüşür.²⁵

Son mektup

Gabriele'nin babası, kızının genç bir erkekle değil başka genç kızlarla yazışmasını ister, Gabriele de Deniz'le mektuplaşmaktan vazgeçer.²⁶ Üstelik ondan aldığı tüm mektupları imha eder. Kavga dövüş olmadan sessiz bir son.

Genellikle arkadaşlıkların sonları ilan edilmez, yavaş yavaş gelir, tarafların birbirlerini arayıp sormaları azalır, ilişkiyi arkadaşlık yapan özellikler kaybolur, arkadaşlık biter. Arkadaşlığın sona ermesi bireyselciliğin bir çıkışına bağlantılı görülebilirse de, tarafların yeni arkadaş edindiklerinde yenilerin eskilerin yerlerine geçmesi bir gerçek. Robin Dunbar'ın güncel bir araştırmasına²⁷ göre insanın arkadaş sayısı göreceli sabit kalır, arkadaşlık ağına yenilerin girdiğinde eskiler defedilir, sosyal medyalar iletişimi ne kadar kolaylaştırmışlarsa da, duygusal ilişkileri canlı tutma kapasitemiz sınırlıdır. Dunbar'ın tespitleri - insan ortalama (aile fertleri dahil olmak üzere) beş çok yakın arkadaş, 15 yakın ile 50 civarında iyi arkadaşla sahip olur - insandan insana, kültürden kültüre değişirse de, hepimizin günü 24 saatten ibarettir, tüm faaliyetlerimize olduğu gibi arkadaşlıklarımıza da ayırabileceğimiz vakit sınırlıdır.

Son mektup yazılıp da gönderilmemiş olandır ya da son olduğu çok sonra anlaşılındır da denebilir. Mektup arkadaşlığı da yüzyüze arkadaşlıklar gibi, hem Literaturhaus.net'in proje ismiyle "fragil"dir: kırılabilir ve nazik, hem de sağlam ve uzun vadeliğe yönelik. Dolayısıyla her mektup nasıl son mektup olabilirse, son gibi

²⁵ Henke, *a.g.e.*, s. 13.

²⁶ Dündar/Gezmiş'in *Abim Deniz* kitabında bulunmayan bu bilgiyi, yazarların Berlin'de Gabriele K. ile yaptıkları görüşmelerinde hazır bulunan Semra Uzun-Önder'den aldım.

²⁷ Holger Dambeck: *Soziale Netzwerke: Neue Freunde verdrängen alte Freunde*. [Sosyal medyalar. Yeni arkadaşlar, eski arkadaşların yerine geçer], Spiegel Online, 07.01.2014. <http://www.spiegel.de/wissenschaft/mensch/psychologie-neue-freunde-verdraengen-alte-freunde-a-941971.html>, Erişim Tarihi: 13.05.16.

gözükten mektup yine de sonrası gelir gizilgücünü içerir. Heinrich Heine'nin şiirinde şöyle denir: “Yazdığın mektup / beni korkutmaz. / Beni artık sevmeyecekmişsin, / fakat mektubun uzun. / Tam oniki sayfa, dar ve narin! / Ufak bir manüskript! / İnsan ayrılırken / bu kadar teferruatla yazmaz ki.”

Heine'nin burada bahsettiği mektuplaşma serüveninin sürüp sürmediğini bilmiyoruz. Başkaların son diye ilan edilen mektuplarının ise son olmadığını gördük: “İnsan hiç olmazsa artık benim mektuplarımdan ve benden bıktığını söyler. / İşte sana bir ültimat: Senden cevap almadıkça bundan sonra bir satır bile yazmayacağım. Bu son mektubum.”²⁸ Sitemi büyük, cevap alamayışının kırılmışlığı derin, bu satırları 2 Mayıs 1934'te yazan Sabahattin Ali, Ayşe'den cevap almadığı halde bu “son mektubundan” daha 10 gün sonra tekrar yazar, bu kez cevap alır ve yazışma tekrar hız kazanır.

Son mektup ancak bir tarafın ölümüyle mutlak son mektup olur. Alman hukukçu ve nazi rejimi karşıtı Helmuth James Graf von Moltke, idam cezasına çarptırıldıktan sonra cezaevinde - Ocak 1945'te gerçekleştirilecek - infazı beklerken eşi Freya ile yazışır, birkaç ay içinde yüzlerce mektup gizlice gider gelir, her mektup son olabilir bilincindedirler, infaz ertelendikçe yazışmaları uzar. Freya, von Moltke'yi teselli etmeye çalışır: “Elinden yaşamından başka bir şey alamazlar.”²⁹

Poyraza Çare romanında ise, iki sene boyunca e-postalaşmış olan Leo ile Emmi nihayet yüzyüze buluşmaya karar verir, ancak Emmi son anda düştüğü bir şüpheden dolayı vazgeçer, Leo'ya neden gelmediğini yine e-posta ile bildirir. Fakat Leo'dan değil, sistemden otomatik bir cevap alır: kullanıcı e-posta adresini değiştirdiğini, eski adrese gelen postalar silindiğini bildirir. Dijital çağında cevap vermemek eskilerde olduğu gibi karşı tarafı tereddütte bırakabilir, mail adresini değiştirmek ise bir mektup arkadaşlığının, bir yazışma ilişkisinin kesilmesinin somut ifadesidir.³⁰

Mektupların varıp varmaması konusunda gönderen her zaman kaygılı olurdu, cevap alamayınca, acaba yazıtım ulaşmadı mı diye tereddüte düşerdi. Bu kaygıya aldırılmadan yanıtız kaldıkları halde yazmaya devam edenler var. *Kolera Günlerinde*

²⁸ Akın, *a.g.e.*, s. 172. 2.V.34 tarihli mektup.

²⁹ (yazarsız), “Als bliebe ich am Leben”. [Hayatta kalsaymışım gibi], Die ZEIT 3/2011, 13.01.2011. <http://www.zeit.de/2011/03/L-Moltke/komplettansicht>, Erişim Tarihi: 16.05.16.

³⁰ Daniel Glattauer dayanamayıp *Poyraza Çare*'nin devamını yazar sonra: *Alle sieben Wellen* (Her Yedi Dalga), 2009, romanında Leo ve Elli'yi tekrar yazıştıktan sonra kavuşturur.

Aşk'ta 50 yıl sonra, Fermina dul kalınca, aceleci ilan-ı aşkı boşa çıkmış Florentino tekrar yazma cüretini gösterir ve bir sene içerisinde sırf mektuplarıyla kendini Fermina'ya vazgeçilmez, güvenilir, sevilir dost kılar, nihayet de mektuplaşmayı geç bir mutlu sona erdirir. Marquez'in bir başka romanında, *Kırmızı Pazartesi*'nde, 17 yıl boyunca hiç yanıt alamadan mektup yazan Angela Vicario, çaresizce yazdığı son mektubuna da cevap gelmeyince umudunu keser, ancak bu kez alıcı kendisi gelir: toplu mektuplarla birlikte, hiç biri açılmamış halde... Son mektup, arkadaşlığın farklı bir boyuta geçmiş olduğuna işaret olabilir.